

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on the Accusations of Heresy Concerning Riyâh ibn Amr al-Kaysî, One of the First Ascetics, and the Claims of His Marriage to Râbia al-Adawiyya

Dr. Öğr. Üyesi

Ahmet Arslan

Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hakkâri, Türkiye / Hakkâri University Faculty of Theology, Hakkâri, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0003-1928-267X>

ahmetarslan52525@hotmail.com

ROR ID: <https://ror.org/00nddb461>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Ekim / 17 October 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Aralık / 22 December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / 31 December 2023

Yayın Dönemi / Publication Period: Aralık / December

DOI: 10.46231/sufiyye.1376965

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited* (Ahmet Arslan).

Telif Hakkı&Lisans

Copyright&License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / *Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.*

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.*

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği / *Kalem Education Culture Academy Association*

Atıf / Cite as

Ahmet Arslan, "İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Sufiyye* 15 (Aralık/December 2023), 169-192.

Öz

Bu makale; zühd döneminin önemli simalarından Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin hayatını, zühd anlayışını, hakkındaki iddiaları ve Râbia el-Adeviyye ile olan ilişkilerini ele almaktadır. Zühd döneminde yaşayan zâhidlerin hayat tarzları ve fikirleri, tasavvufî düşüncenin temelini oluşturmuştur. Ancak bazı zâhidler, eleştirilere de maruz kalmıştır. Eleştirilen zâhidlerin biri hicri II. asırda Basra'da yaşayan Riyâh b. Amr el-Kaysî'dir. Riyâh, Ebû Dâvûd-es-Sicistânî ve Ebû'l-Hüseyn el-Malatî tarafından zındıklıkla itham edilmiştir. Malatî'ye göre Riyâh, Allah sevgisiyle hület makamına erdiğinden şeriat emirleriyle mükellef olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca son dönem araştırmacıları, Riyâh'ın Râbia el-Adeviyye ile evli olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu çalışmanın amacı Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin zühd anlayışını, hakkındaki ithamları, Râbia el-Adeviyye ile olan ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Çalışmada önce Riyâh'ın hayatı, bulunduğu zühd ortamı ve zühd anlayışı ortaya konmuş, ardından bu bilgiler ışığında hakkındaki iddialar incelenmiştir. Araştırma neticesinde Riyâh'ın dinî inançlardan uzak bir yaşamının olmadığı, aksine katı bir zühd hayatı sürdüğü, bu nedenle zındıklıkla itham edildiği ve Adana'daki Yakapınar'da (Misis) şehit düştüğünün rivayet edildiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Basra, Zühd Dönemi, Zındık, Riyâh b. Amr el-Kaysî, Abdülvâhid b. Zeyd, Râbia el-Adeviyye, Utbetü'l-Gulâm.

Abstract

This article delves into the life of Riyâh ibn Amr al-Kaysî who was a notable figure of the ascetic period, exploring his biography, ascetic philosophy, the allegations surrounding him, and his relationships with Râbia al-Adawiyya. The lifestyles and ideas of the ascetics living during the ascetic period have formed the foundation of sufi thought. However, some ascetics have also been subject to criticism. One such criticized ascetic is Riyâh ibn Amr al-Kaysî, who lived in Basra during the 2nd century AH (Hijri). Riyâh faced accusations of heresy from both Abû Dâvûd al-Sicistânî and Abû al-Huseyn al-Malatî. According to Malatî, Riyâh contended that, having reached the state of divine intimacy through love for Allah, he was not bound by the legal obligations of Sharia. Additionally, recent researchers have posited the possibility that Riyâh might have been married to Râbia al-Adawiyya. The aim of this study is to thoroughly examine the ascetic philosophy of Riyâh ibn Amr al-Kaysî, the accusations against him, and his relationship with Râbia al-Adawiyya. The study begins by presenting information about Riyâh's life, the ascetic environment in which he lived, and his ascetic philosophy. Subsequently, the accusations against him are scrutinized in light of these details. The research findings indicate that Riyâh did not lead a life distant from religious beliefs; on the contrary, he adhered to a rigorous ascetic lifestyle. Consequently, he faced accusations of heresy, and it is narrated that he attained martyrdom in Yakapınar, Adana.

Keywords: Sufism, Basra, Asceticism Period, Heresy, Riyâh ibn Amr al-Kaysî, Abdülvâhid ibn Zayd, Râbia al-Adawiyya, Utbe al-Gulâm.

Giriş

Tasavvuf düşüncesinde zühd, bir kavram olmaktan ziyade bir yaşam tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasavvuf tarihinin hicrî ilk iki asrının *zühhd dönemi* şeklinde isimlendirilmesi bunun göstergesidir. Zühd döneminde Medine, Basra, Kûfe ve Horasan olmak üzere dört zühd mektebi mevcuttur.¹

Çalışmamıza konu olan Riyâh b. Amr el-Kaysî, zühd döneminin önemli isimlerindedir. Ancak Ebû Dâvûd-es-Sicistânî (öl. 275/889) ve daha sonra Ebû'l-Hüseyin el-Malatî (öl. 377/987), Riyâh'ın zındık olduğunu ileri sürmüşlerdir.² Riyâh hakkında yapılan müstakil bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda onun görüşlerine ve Râbia ile ilişkisine kısaca değinilmiştir. Lois Massignon (öl. 1962), onun Râbia ile olan ilişkisini, zındıklıkla suçlanmasının nedenlerini aktarmış ve velâyet-nübüvvet konusuna değindiğini belirtmiştir.³ Ebû'l-Alâ Afîfî (öl. 1966), Ebû Dâvûd'un Riyâh'ı zındık olarak gördüğüne değinmiştir.⁴ Margaret Smith (öl. 1970), Massignon'un çalışmasına dayanarak onun hületi ve velînin nebiye üstünlüğünü savunduğunu belirtmiştir.⁵ Ali Sâmî Neşşâr (öl. 1980) ve Suâd Abdürrâzık, Riyâh ile Rabia'nın evli olabileceğini ileri sürmüşlerdir.⁶ Abdurrahman Bedevî (öl. 2002) de ikisinin arasındaki ilişkiye değinmiştir.⁷ Zafer Erginli, ilk zâhidlerin siyaset ilişkisini incelediği araştırmasında Riyâh hakkında zındıklık iddialarının

1 Mesut Akdoğan, *Abdullah Yâfî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2021), 193-194; Cengiz Gündoğdu, "Doğuş Dönemi Zühhd Ekolleri ve Tasavvuf Mektepleri", *Ekev Akademi Dergisi* 1/1 (1997), 46.

2 Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'âş Sicistânî, *Suâlatu Ebî Ubeyd el-Âcurri*, thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî (Beyrut: Dârü'l-İstikâmeti, 1997), 1/416; Ebû'l-Hüseyin Malatî, *et-Tenbih ve'r-red*, nşr. S. Dederîng (Beyrût: el-Ma'hadü'l-Almayânî li'l-Ebhâsi-Şerkiyye, 2009), 73-74.

3 Louis Massignon, *Doğuş Devrinde İslâm Tasavvufu*, haz. Osman Türer - Cengiz Gündoğdu (İstanbul: Ataç Yayınları, 2020), 108-111.

4 Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, çev. H. İbrahim Kaçar - Murat Sülün (İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1996), 233.

5 Margaret Smith, *Bir Kadın Sufî Rabia*, çev. Özlem Eraydın (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 338.

6 Ali Sâmî Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm* (Kahire: Dârü'l-Ma'arif, ts.), 3/204-205; Abdülmün'im Hıfînî, *el-Âbidetü'l-hâşi'a: Râbi'atü'l-Adeviyye, İmâmetü'l-âşîkîn ve'l-mahzûnîn* (Kahire: Dârü'r-Reşâd, 1996), 178.

7 Abdurrahman Bedevî, *Şehidetü'l-işki'l-ilâhî: Râbi'atü'l-Adeviyye* (Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Misriyye, 1962), 18.

bulduğuna dikkat çekmiştir.⁸ Murat Öktem, zındık olarak anılan hadis râvîlerini incelediği çalışmasında Riyâh'a da yer vermektedir. Öktem'in çalışması, Riyâh'ı bir ravi olarak değerlendirme amacıyla olduğundan onun zâhid yönüne yer vermemektedir.⁹

Riyâh ile ilgili modern çalışmalara baktığımızda onun hakkında yapılmış kapsamlı bir akademik çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu makale, Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin zühd anlayışı, zındıklıkla itham edilme sebepleri ve Râbia el-Adeviyye ile münasebeti üzerine kapsamlı bir araştırma yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, klasik ve modern literatürde Riyâh ile ilgili bilgiler incelenmiştir. Tarama sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek onun yettiği zühd ortamı, zühd anlayışı, zındıklıkla itham edilme sebepleri ve Râbia el-Adeviyye ile münasebeti açıklığa kavuşturulmaya gayret edilmiştir.

1. Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin Hayatı ve Yettiği Zühd Ortamı

Riyâh b. Amr el-Kaysî, hicrî II. asırda Basra'da yaşamıştır. Doğum tarihi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Künyesi; Ebü'l-Muhâcir,¹⁰ Ebü'l-Muhâsır¹¹ ve Ebü'l-Mu'âsır¹² olarak geçmektedir. Çoğu kaynak, Riyâh'ın Basra kökenli olduğunu belirtirken İbn Ebû Hâtîm (öl. 327/938) ve Zehebî (öl. 748/1348) onu Kûfeli göstermektedir.¹³ Çevresindeki kişilerin Basra'da yaşaması, onun Basra kökenli olduğu görüşünü desteklemektedir. Kaysî

8 Zafer Erginli, "İlk Zâhidlerin Siyasetle İlişki Biçimlerinin Tasnifi Mümkün Müdür?", *Tarihten Günümüze Sûfî - Siyaset İlişkileri*, ed. Salih Çift - Takyettin Karakaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 148.

9 Murat Öktem, "Tabakât ve Ricâl Kitaplarında Zındıklık ve Zındık Olduğu Söylenen Hadis Râvîleri", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 979-980.

10 Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîkât*, thk. Muhammed Abdülmuid Han (Haydarâbâd/Deken: Dâiretü'l-Ma'ârif'l-Osmâniyye, 1973), 6/310; Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Ensârî Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih - Tevfik Ali Vehbe (Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, 2005), 1/87.

11 Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir (Beyrüt: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1986), 2/1038; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 8/174.

12 İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve* (Kahire: Dârü'l-Hadis, ts.), 2/218.

13 İbn Hibbân, *es-Sîkât*, 6/310; Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 2/1038; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, 2/218; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl* (B.y.: y.y., ts.), 3/306.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zıddıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

kabilesine mensup olduğundan el-Kaysî nisbesiyle anılmaktadır.¹⁴ İsmi, kaynaklarda “Rebâh” şeklinde de geçmektedir.¹⁵

Riyâh’ın ailesine dair bilgiler sınırlıdır. İbnü’l-Cevzî (öl. 597/102), Riyâh’ın bir zâhideyle evli olduğunu aktarmıştır. Ancak o, bu zâhidin hayatı hakkında fazla ayrıntıya girmemiştir. İbnü’l-Cevzî’nin verdiği bilgilerden Riyâh’ın eşinin geceleri namazla meşgul olduğu ve dünyaya hiç önem vermediği anlaşılmaktadır. Bu evlilik, Basra zâhidlerinden Şümeyt b. Aclân’ın (öl. ?) vesilesiyle olmuştur.¹⁶

Kaynaklar, Riyâh’ın Avn b. Amr el-Kaysî (öl. ?) isminde bir kardeşinden de bahsetmiştir.¹⁷ Hakkında fazla bilgi olmayan Avn b. Amr’ın zâhid olduğu belirtilmiştir.¹⁸ Riyâh’ın ailesi hakkındaki bilgiler az olmakla beraber eşinin ve kardeşinin zâhid olması önemlidir. Bu, onun zâhid bir çevrede yaşadığını göstermektedir.

Riyâh’ın ailesi dışında ilişkili olduğu zâhidlerin Abdülvâhid b. Zeyd’in¹⁹ (ö. 150’ler/ 767-68) çevresiyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Nitekim Câhîz (öl. 255/869) Riyâh ve Râbia’yı Abdülvâhid’in hizmetçisi olarak zikretmektedir:

“Abdülvâhid b. Zeyd, muzmâr (مضمار)ehlinin, konuşmanın, vesveselerin, nefis muhasebesinin, basitle hoşnut olanların, fazlayı ikram

14 Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/174.

15 Âsım Efendi, *el-Okyânûsü’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsü’l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/1137. İsfahânî, Mâlik b. Dînar’ın hayatını aktarıırken senedlerde onun ismini Rebâh olarak zikretmektedir. Yakın dönem sûfi tabakatı müelliflerinden Şâ’rânî ismini Rebâh olarak verirken Münâvî, Riyâh olarak vermektedir. İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, 2/371; Şâ’rânî, *e’-Tabakâtü’l-kübrâ*, 1/87; Münâvî, *el-Kevâkibü’l-dürriyye fî terâcimi’s-sâdeti’s-şûfiyye*, 1/278.

16 İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, 2/255. Münâvî’nin bu zâhide hakkındaki bilgileri, İbnü’l-Cevzî’den aynen aktardığı görülmektedir. bk. Münâvî, *el-Kevâkibü’l-dürriyye fî terâcimi’s-sâdeti’s-şûfiyye*, 1/232-233.

17 Ebû Abdullâh Muhammed İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l-Hanci, 2001), 1/195; İbn Ebü’d-Dünyâ, *Mekârimü’l-aḥlâk*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim (Kahire: Mektebetü’l-Kur’ân, ts.), 34; Cemalüddin Ebu’l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman b. Yüsuf Mizzi, *Tehzîbü’l-kemal fî esmâi’r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1980), 23/585.

18 İbn Ebû Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl* (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 6/386-387.

19 Abdülvâhid b. Zeyd’in vefat tarihi kaynaklarda 177 olarak geçmektedir. Fakat Zehebî (ö. 748/1348), Hasan-ı Basrî’nin (öl. 110/728) öğrencisi olması dolayısıyla onun 177’te vefat etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Abdülvâhid b. Ziyâd isimli Basralı başka bir zat 177’te vefat etmiştir. İsim benzerliğinden dolayı Abdülvâhid b. Zeyd’in bu tarihte öldüğü kaydedilmiştir. Zehebî’ye göre Riyâh’ın hocası olan Abdülvâhid b. Zeyd, 150’lerde vefat etmiştir. bk. Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 6/587.

edenlerin, ‘ucb, kibir ve riya hakkında söz söyleyenlerin reisiydi. Abdülvâhid b. Zeyd’in künyesi Ebû Ubeyde’dir. Beni Cahder’in azadlı kölesiydi. Mescidi, Kamâkam ashâbı arasındaydı. Abdülvâhid b. Zeyd’in şu hizmetçileri (علمائه) zâhidlerin başıdır: Hayyân b. Esved, Dehsem Ebû'l-Alâ, Riyâh el-Kaysî, Râbia el-Kaysiyye, Ahmed el-Huceymî, Mansûr es-Sâcî, Abdullah eş-Şakrî, Musa Zevâdâr, Hadâş ve Mahled eş-Şehidân gibi.²⁰

Muzmâr kelimesinin sözlük anlamı, bir atı savaşa veya yarışa hazırlamak için evvela çok besleyip sonrasında ise sadece zarurî miktarda yemek vermektir.²¹ Böylece atın vücudu, daha sıkı ve çevik hale gelmektedir. Muzmâr uygulamasının süresi kırk gündür.²² Bu açıklamaları dikkate aldığımızda muzmârın riyâzet ve mücâhede anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

Câhiz’in Abdülvâhid b. Zeyd’den “reis” şeklinde bahsetmesi ve Ebû Tâlib el-Mekkî’nin (öl. 386/996) de onu “zâhidlerin imamı”²³ biçiminde tanıtmayı, Abdülvâhid’in ehl-i muzmâr olarak tanıtılan bu zâhid topluluğunun şeyhi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Riyâh’ın, bir şeyhin liderliğindeki bu ehl-i muzmâr grubunun içinde yer aldığı gözlemlenmektedir.

Kaynaklar, Riyâh’ın Abdülvâhid b. Zeyd ile olan ilişkisi hakkında detaylı bilgi sunmamaktadır. Ancak döneme ilişkin bilgilere dikkatlice bakıldığında Câhiz’in Abdülvâhid’in öğrencileri/hizmetçilerinden biri olarak zikrettiği Hayyân ve Riyâh’ın aynı mekânda ibadet ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Nuaym İsfâhânî (öl. 430/1038), Riyâh’ın şöyle dediğini aktarmaktadır:

“Yanımda günde bin rekât namaz kılan Süleyman adında bir adam bulunmaktaydı. O derece ki ayağı sakatlandı. Bundan dolayı oturarak bin rekât namaz kıldı. İkinci namazını kıldıktan sonra çömelir ve kıbleye dönerek: ‘Mahlûkatın senin dışında birinde ünsiyet

20 Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Bah Câhiz, *el-Burşân ve'l-urcân ve'l-umyân ve'l-hûlân*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrût: Dârü'l-Cil, 1410), 442-443.

21 İsmâil b. Hammâd Cevherî, *eş-Şihâh* (Beyrut: Dârul-‘İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/722; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Fâ'ik fi ġaribi'l-hadis*, thk. Ali Muhammed el-Becavi - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 2/347.

22 Câhiz, *el-Burşân ve'l-urcân ve'l-umyân ve'l-hûlân*, 442. (Yayıncının açıklaması)

23 Ebû Tâlib Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, thk. Âsım İbrahim el-Keyâlî (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 1/263; Ebû Tâlib Mekkî, *Kalplerin Azığı (Kütü'l-Kulûb)*, çev. Yakup Çiçek - Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004), 2/94.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme
 aramasına şaşıyorum. Yaratıkların senden başkasının zikriyle kalplerini aydınlatmaya kalkışmalarına daha fazla şaşıyorum.’ derdi.”²⁴

Süleyman olarak anılan bu zat hakkında Hayyân el-Esved de benzer bilgileri vermektedir:

“Bizde bir adam vardı. On üç sene boyunca ayağı sakatlanıncaya kadar her gün bin rekât namaz kıları. İkindiyi kılınca bükülür ve kibleye yönelerek şöyle derdi: ‘Mahlukatın senden başkasını istemesine şaşıyorum. Mahlukatın senin dışında birini zikrederek kalplerini aydınlatmaya kalkışmalarına şaşıyorum. Mahlukatın senin dışında birinde ünsiyet aramasına daha fazla şaşıyorum.’ Sonra akşama kadar sesi çıkmazdı.”²⁵

Ebû Nuaym el-İsfahânî’nin aktardığı bu bilgiler, Riyâh ile Hayyân’ın aynı mekânda ve kişilerle ibadet ile meşgul olduklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aktarılan verilerden Basralı bazı zâhidlerin tekke gibi bir mekânda toplandıkları ve şeyhlerinin de Abdülvâhid b. Zeyd olduğu anlaşılmaktadır. Bu mekânda toplananlar ona aşırı bağlı olduklarından dolayı da Câhiz, Abdülvâhid’in öğrencileri olan zâhidlerden hizmetçileri olarak bahsetmektedir. Nitekim Câhiz, başka bir eserinde yukarıda hizmetçisi olarak zikrettiği isimlerden Ahmed el-Huceymî’nin (öl. 200/815) Abdülvâhid b. Zeyd’in öğrencisi olduğunu belirtmektedir.²⁶

Abdülvâhid b. Zeyd’in ehl-i muzmâr olarak tanıtılan müridleriyle evinde görüşmüş olması muhtemeldir. Zira Hasan-ı Basrî, Abdülvâhid b. Zeyd’in de aralarında olduğu zâhidlerle evinde bir araya geliyor ve onlara bâtın ilminden bahsediyordu. Basrî, zâhid olmayan kişilerin bu meclise katılmasını yasaklamıştı.²⁷ Ayrıca Abdülvâhid’in öğrencisi Ahmed el-Huceymî, Basra’da kendisini ibadete verenler ve müridler için bir ev vakfetmiştir.²⁸ İbn Teymiyye (öl. 728/1328), bunun tasavvuf tarihindeki

24 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/195; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 4/622.

25 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 10/164; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 8/225.

26 Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Bah Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, 1423), 3/191.

27 Mekkî’nin naklettiğine göre hadis ehlinden biri başını yüzünü kapatarak bu meclise katılmıyordu. Basrî, onu görünce “Be adam sen burada ne yapıyorsun? Biz buraya ancak bu ilimlerden anlayan kardeşlerimizle toplanıp müzakere ediyoruz” demiştir. Mekkî, *Kitû’l-kulûb*, 1/257; Mekkî, *Kalplerin Azığı (Kûtu’l-Kulûb)*, 2/81.

28 Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ’*, 9/408.

ilk hankâh olduğunu belirtmiştir.²⁹ Bu verilerden erken dönemden itibaren Basra zâhidlerinin kendilerine özgü mekanlarda bir araya geldiği anlaşılmaktadır. Riyâh'ın da günde bin rekât namaz kıldığı söylenen kişiyle böyle bir mekânda ibadetle meşgul olması muhtemeldir.

Riyâh'ın hayatında etkili olan diğer bir şahsiyet, Abdülvâhid b. Zeyd'in öğrencisi Utbetü'l-Gulâm'dır (ö. ?).³⁰ O, Utbe'nin vaaz meclislerine katılmıştır.³¹ Utbe, bazı geceler Riyâh'a misafir olmuştur. Riyâh'a onun "Utbe" lakabını almasının sebebi sorulunca Riyâh, ibadetlerini yetersiz gördüğünden ona bu lakabın verildiğini söylemiştir. Çoğu zaman hüznü olan Utbe, Riyâh'a samt konusunda şu sözlerle nasihatte bulunmuştur: "Ey Riyâh! Eğer nefsim benden her konuşmamı istediği zaman konuşsaydım en kötü görüş sahibi olurudum. Ey Riyâh! Onun öyle bir konumu vardır ki sükût ettiği zaman ona gıpta edilir."³² Utbe'nin Riyâh'a misafir olması, "Utbe" lakabını almasının sebebinin ona sorulması ve ona nasihatlerde bulunması, Abdülvâhid b. Zeyd'in öğrencisi Utbetü'l-Gulâm'ın Riyâh üzerindeki etkisinin önemli olduğunu göstermektedir.

Riyâh'ın çevresinde bulunan yukarıdaki şahsiyetler, Abdülvâhid b. Zeyd'in öğrencileridir. Bununla birlikte Riyâh'ın Abdülvâhid b. Zeyd'in hocası Mâlik b. Dînâr ile de görüştüğüne dair bilgiler mevcuttur.³³ Dolayısıyla onun üzerinde etkili olan diğer bir zâhid, Mâlik b. Dînâr'dır. Riyâh'ın ondan sözler naklettiğini görmekteyiz. Örneğin o, Mâlik b. Dînâr'ın "Ne kadar iyi amel varsa önünde engel vardır. Eğer sabrederse amel onu rahatlığa götürür. Sabretmezse geri döner."³⁴ dediğini belirtmiştir. Riyâh'ın

29 Takiyüddîn Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselam b. Abdullah b. Ebî'l-Kâsım el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mecmeu'l- Melik Fahd li Tabâati'l-Mushafiş-Şerif, 2003), 10/359.

30 Utbetü'l-Gulâm'ın babası Basralı bir hadis ravisi olan Ebân b. Sum'e'dir. (öl. 153/770). bk. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*, thk. Merzûk Ali İbrahim (Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1991), 240. İsfahânî, onun Misis'te şehit olduğunu belirtmiştir. Ancak Utetü'l-Gulâm'ın babasından önce vefat ettiğini söylemiş de ölüm senesini kaydetmemiştir. bk. İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/226; İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 5/49.

31 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmirî (Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 1993), 11/124.

32 İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/226-239; İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 5/49-71.

33 İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, 2/357; İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 2/199; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, 2/166.

34 İbn Ebü'd-Dünyâ, *eş-Şabr ve's-şevâb 'aleyh* (Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1998), 42; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, 2/163.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zıhdıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

ondan aktardığı diğer sözlerde de Mâlik b. Dînâr'ın kendisine nasihat ettiği görülmektedir.³⁵ Bu, onun ömrünün erken dönemlerinde Mâlik b. Dînâr'dan istifade ettiğini göstermektedir.

Riyâh, Basralı diğer bir zâhid Şümeyt b. Aclân'ın vaaz meclislerinde de bulunmuştur. İsfahânî, Riyâh'a dayandırarak Şümeyt'in vaaz meclislerinden sözler aktarmıştır.³⁶ Ayrıca Şümeyt'in de Riyâh ile aynı kabileden yani Kays kabilesinden olduğu ifade edilmiştir.³⁷

Basra'nın önemli zâhidlerinden istifade ettiği anlaşılan Riyâh'ın vefatıyla ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Bunlardan birine göre o, bir mezarlıkta ağladıktan sonra evine gitmiş ve bu hadisenin üzerinden fazla zaman geçmeden vefat etmiştir.³⁸ Diğer rivayette ise onun Adana yakınlarında bulunan Misis'te şehid edildiği belirtilmiştir.³⁹

Misis, Ceyhan nehrinin batısında Adana'ya 27 km mesafede küçük bir yerleşim merkezidir. Şehrin adı Arapça kaynaklarda el-Massîsâ olarak geçmektedir. Şimdiki ismi Yakapınar'dır.⁴⁰ Bizans sınırında olduğu için bölgede askerî birliklerin yanında gönüllü mücahitler de bulunmaktaydı.⁴¹ Riyâh da cihad için buraya gönüllü olarak gelmiş olmalıdır.

Riyâh'ın yaşadığı dönemde bu bölgede Abbasiler ile Bizanslar arasında birçok savaş çıkmıştır.⁴² Kaynaklar, Riyâh'ın katıldığı savaş hakkında detaylı bilgi vermediği için onun bu savaşlardan hangisinde vefat ettiği

35 İbn Ebû'd-Dünyâ, *el-'Uzle ve'l-infirâd*, thk. Mesud Abdülhamid Muhammed es-Sa'dinî (Kahire: Mektebetü'l-Furkan, 1431), 65; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/194; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/620.

36 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'*, 3/131; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 2/400.

37 Ebû Abdillah İsmail b. İbrahim Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Muhammed b. Salih b. Muhammed ed-Debâsî (Riyad, 2019), 5/440.

38 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/193; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/618.

39 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/196; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/623-624.

40 Işın Demirkent, "Misis", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/179.

41 Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/111.

42 bk. İlyas Gökhan, "Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (Haziran 2013), 195-214.

belirlenememektedir. Dolayısıyla modern çalışmalarda onun vefat tarihi 170⁴³, 177⁴⁴ ve 195⁴⁵ olarak farklı biçimlerde kaydedilmiştir.

Riyâh'ın görüştüğü kişilerden hareket edilerek vefat tarihi hakkında tahmin yürütülebilir. Hasan-ı Basrî (öl. 110/728), Mâlik b. Dînâr (öl. 131/748'den önce), Abdülvâhid b. Zeyd (öl. 150-l'er/767-68) ve Râbia el-Adeviyye (öl. 185/801) onun çevresinde olduğu rivayet edilen önemli zatlardır. Ancak en erken 170'te vefat ettiği düşünüldüğünden Hasan-Basrî ile görüşmesi tarihsel açıdan mümkün görünmemektedir. Ayrıca onun Basrî ile görüştüğüne dair çok az bilgi vardır.⁴⁶ Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin 195 yılında vefat etmesi mümkün görünmemektedir. Zira o, 131 yılından önce vefat ettiği düşünülen Mâlik b. Dînâr ile görüşmüştür. Ayrıca Mâlik b. Dînâr ile görüştüğüne dair kaynaklarda pek çok bilgi bulunmaktadır. Sonuç olarak elimizdeki verilerin onun 170'lerde vefat ettiğine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

2. Zühd Anlayışı

Afîfî, Basra ekolüne mensup zâhidlerin nefislerini temizlemek ve onun kötülüklerinden kurtulmak için oruç gibi yöntemlerle bedene eziyet etme ilkesini benimsediklerini söylemiştir.⁴⁷ Riyâh, bu yöntemleri benimseyen zâhidler içinde yetişmiştir. O, Basra zâhidlerinden nefse muhalefet etmek için bedene eziyet etme ve yalnız kalmayı öven bazı sözler nakletmiştir. Örneğin onun aktardığına göre Hasan-ı Basrî⁴⁸, şöyle demiştir: “Hz. Eyyûb, bedeninden kurtçuk düştüğü zaman onu tekrar yerine koyardı ve ‘Allah’ın rızkından ye’ derdi.”⁴⁹ Ayrıca Riyâh'a dayandırılan bir rivâyete göre Mâlik

43 Christopher Melchert, *Sünnî Düşüncenin Teşekkülü Din-Yorum-Dindarlık*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 331.

44 Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, 3/189.

45 Carl W. Ernst, *Words of Ecstasy in Sufism* (Albany: State Univ of New York Pr, 1985), 100.

46 Riyâh, Hasan-ı Basrî'den aracı olmaksızın söz nakletmiştir. bk. İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/194-196; İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/621-623.

47 Afîfî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, 100.

48 Daha önce ifade edildiği üzere Riyâh'ın Hasan-ı Basrî ile görüşmesi tarihen mümkün görünmemektedir. Zira Basrî, 110/728 vefat etmiştir. Riyâh ise 177'den sonra vefat etmiştir. Bu sözün Basrî'nin öğrencilerinden duymuş olmalıdır.

49 İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/194-195; İsfahânî, *Ĥilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 6/621.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

b. Dînâr şöyle demiştir: “Bir kişi köpeklerin mezbelesine sığınmadıkça ve hanımını bir dul gibi bırakmadıkça sıddıklar mertebesine ulaşamaz.”⁵⁰

Riyâh’ın aktardığı bu sözler paralelinde bir yaşam sürmeye gayret ettiği anlaşılmaktadır. O, çoğu zaman hüznü olmaya çalışmıştır. Nitekim bir akrabası, ona “Sen ömür boyu matemdesin.” deyince Riyâh, bu durumun günahkarlara yakışan bir tavır olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Ayrıca onun demirden bir bukağıyı geceleri boynuna taktığı ve sabaha kadar ağlayarak Allah’a yalvardığı nakledilmiştir.⁵² Riyâh’ın kendisini günahkâr gördüğü için hüznü olmaya çalıştığı ve geceleri bedenine bukağıyla eziyet ederek Allah’a yalvardığı anlaşılmaktadır.

Riyâh, kötülük işlediğini düşündüğü durumlarda da nefsinin cezalandırılmıştır. Mesela Daygam b. Mâlik’i ikinci vakti görmeye gitmiş fakat onun uyduğunu gördüğünde “İkindiden sonra uyku mu? Bu saatte, bu saat uyku saati mi?” demiştir. Daygam’ın evinden çıktığında bu sözlerinden pişman olmuş ve mezarlığa giderek nefsinin şöyle ayıplamıştır: “Sen bu ne uykudur mu dedin? Adam ne zaman isterse uyur. Seni ilgilendirmeyen bir şeyi soruyorsun. (Ey nefis!) Bir yıl boyunca seni yastıksız yatıracağıma dair Allah’a söz verdim ve bu sözümü asla bozmayacağım.”⁵³

Riyâh’ın mezarlıkları ziyaret etmesi, zühd anlayışının diğer belirgin bir özelliğidir. O, kabirleri ziyaret ederek dünya işlerinden uzaklaşır, Allah’a niyazda bulunur ve içten gözyaşı dökerdi. Riyâh’ın mezarlıkta “Ey gece ve gündüz! Beni daha ne kadar ecelimden geri bırakacaksınız? Ben, bana ne olacağını bilmeyen biriyim. Bizler Allah’a aیتiz. Bizler Allah’a aیتiz.” şeklinde niyazda bulunduğu ifade edilmiştir.⁵⁴

Yine anlatılanlara göre Riyâh, Haris b. Said’e (öl. ?) zamanlarını etkili bir şekilde değerlendiremedikleri ve Allah’a gereğince kulluk edemedikleri için ağlamaları gerektiğini söylemiştir. Daha sonra ikisi tefekkür etmek üzere mezarlığa gitmiş ve Riyâh, burada bayılmıştır. Ayıldığında

50 İbn Ebü’l-Dünyâ, *el-Uzle ve’l-infirâd*, 65; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/194; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/620; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*, 8/174.

51 İbnü’l-Cevzî, *Sifatü’s-Safve*, 2/218.

52 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/195; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/622.

53 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/192; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/616-617; Mecdüddin İbnü’l-Esîr, *el-Muhtâr min menâkıbi’l-ahyâr*, thk. Me’ mûn es-Sâğırî vd. (B.y.: Merkezü Zâyed li’t-Turâs ve’t-Târîh, 2003), 2/401.

54 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/194; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/619; İbnü’l-Esîr, *el-Muhtâr min menâkıbi’l-ahyâr*, 2/400.

“O takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler. O takdirde bu, zararlı bir dönüştür, derler.”⁵⁵ âyetini okuyup eve gitmiştir. İsfahânî, bu olaydan sonra Riyâh’ın fazla yaşamadığını nakletmiştir.⁵⁶ Muhtemelen bu hadisenin ardından Misis’e cihada gitmiş ve orada şehit düşmüştür.

Riyâh’ın sadece hayatta kalacak kadar yemek yediği belirtilmektedir. Onun açlığı, iki amaçla önemsediği söylenebilir. Birincisi, aç kalarak nefsinin aklına tahakküm etmesini engellemektir. Riyâh’ın “Midemin aklıma tahakküm etmesine izin vermem.” demesi nefis mücadelesi için aç kalmayı tercih ettiğini göstermektedir.⁵⁷ Onun âhirete duyulan şevk nedeniyle de dünyadan hayatta kalacak kadar istifade etmeyi ilke edindiği söylenebilir. Nitekim o, ekme ve tuz yediğini görüp şaşırarak birisine âhirette pişirilen yemeklere ve düğünlere kadar bunları yiyeceğini söylemiştir.⁵⁸

Riyâh, riyazet ve mücâhedede bulunurken ibadet hayatına da büyük önem vermiştir. Geceleri uzun süre namaz kılmış⁵⁹ ve namaz kılarken gözyaşı dökmüştür.⁶⁰ Bu bilgiler, dini emirlerin onun hayatındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Şa’rânî (öl. 973/1565), Riyâh ile ilgili olarak ilk dönem kaynaklarında bulunmayan bazı bilgileri nakletmiştir. Örneğin Riyâh’ın “Bir zerre et, kırk sabah kalbi katılaştırır.” dediğini kaydetmiştir.⁶¹ İlk dönem kayıtlarında ise Riyâh’ın yemekten çekindiği belirtilmekle beraber özellikle etten çekindiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Son dönem araştırmacıları, Riyâh’ın peygamberlerle evliya arasındaki üstünlük konusundaki tartışmaları başlattığını iddia etmektedirler.⁶² Şa’rânî’nin Riyâh’a dayandırdığı bir rivayetten yola çıkılarak böyle bir

55 en-Nâziât 79/12.

56 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/193; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/618.

57 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/194; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/619.

58 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/195; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/623.

59 İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, 6/193; İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/617.

60 İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, 2/219; İbnü’l-Esîr, *el-Muhtâr min menâkıbi’l-aḥyâr*, 2/401.

61 Şa’rânî, *eṭ-Ṭabakâtü’l-kübrâ*, 1/87.

62 Louis Massignon, *Essai sur les origines de lexique technique de la mystique musulmane* (Paris: y.y., 1922), 195; Smith, *Bir Kadın Sufî Rabia*, 51; Afîfî, *Tasavvuf İslâm’da Manevî Devrim*, 338.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

fikir ortaya atılmaktadır. Bu rivâyete göre Hızır, Hz. Musa'ya "Amel etmek için ilim öğren, başkalarına öğretmek için değil." demiştir.⁶³

İlk dönem sûfilerinden Ebû Saîd el-Harrâz (ö. 277/890), Hz. Musa-Hızır ve Hz. Süleyman-Âsâf kıssasından hareket eden bazılarının velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu iddia ettiğini söylemiştir.⁶⁴ Bu, erken dönem tasavvuf düşüncesinde velâyet-nübüvvet ilişkisinin ele alındığını göstermektedir. Ancak Riyâh, bu iki kıssaya değinmemiş ve Hızır'ın Hz. Musa'ya verdiği bir nasihati yorumlamadan sadece aktarmıştır.

Tespit edilebildiği kadarıyla Riyâh'ın doğrudan velilikle ilgili bir sözü bulunmamaktadır. Ancak kendisinden istifade ettiği Şümeyt b. Aclân'ın velilikle ilgili görüşleri mevcuttur. Şümeyt b. Aclân'a göre Allah'ın velileri, Allah rızasını kendi nefsi arzularına tercih eden kimselerdir. Allah'ın rızasına varmak için nefslerini zorlayanlardır.⁶⁵ Muhtemelen Riyâh'ın velilik fikri de bu görüş paralelinde şekillenmiştir. Bu bilgiler ışığında, Riyâh'ın velâyet-nübüvvet ilişkisine dair görüş bildirdiğini söylemek güçtür.

3. Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin Zındık Olduğuna Dair İddiaların Değerlendirilmesi

Tasavvuf ehli, erken dönemden itibaren zaman zaman eleştirilere ve baskılara maruz kalmıştır. Bunun ilk örneklerinden biri Gulâmu Halîl hadisesidir. Bağdât'ta vâiz olan Gulâmu Halîl (ö. 275/88), Allah sevgisinden bahsettikleri için devlet yöneticilerini ve halkı, sûfilere karşı kıskırtmıştır. Bu durum birçok sûfînin hapsedilmesine ve sürülmesine neden olmuştur.⁶⁶ Riyâh, sağlığında böyle bir baskı veya itikadı ile ilgili bir eleştiriyle karşılaşmamıştır. Ancak daha sonra Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Riyâh ve Râbia'yı zındıklıkla itham etmiştir.⁶⁷

63 Şa'rânî, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, 69.

64 Kevser Demir, *Ebû Sa'îd el-Harrâz ve Fenâ-Bekâ Çerçevesinde Tasavvuf Anlayışı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 99.

65 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfyâ*, 3/127; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 2/393.

66 Himmet Konur, "Tarihte İlk Toplu Sûfî Tasfiyesi Girişimi: Gulâmu Halîl Olayı", *Kâşgarlı Mahmud Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-VII* (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 464; M. Yaşar Kandemir, "Gulâmu Halîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/187.

67 Sicistânî, *Suâlatu Ebî Ubeyd el-Âcurri*, 1/416.

Ebû Dâvûd, Riyâh'ı zındıklıkla itham etmesine dair bir neden zikretmemiştir. Onun eleştirisinin muhaddisler ve sûfîler arasındaki gerilimi yansıttığı söylenmiştir.⁶⁸ Massignon'a göre ise Ebû Dâvûd'un iddiası, Riyâh ve Râbia'nın evlenmeye uzak kalmalarına dayanmaktadır.⁶⁹ Ancak Riyâh'ın evlendiği bilinmektedir. Bu durumda onun eleştirisinin başka bir sebebi olmalıdır. Nitekim Ebû'l-Hüseyn el Malatî (öl. 377/987) de Riyâh'ın zındık olduğunu iddia etmiş ve bu iddia hakkında şunları söylemiştir:

“Ruhânîlerden bir sınıf, Allah sevgisinin kalplerini, heva, heves ve iradelerini kapladığını; Allah sevgisinin kendilerine en fazla galebe gelen şey olduğunu iddia etmektedirler. Onların yanında böyle olunca onlar da O'nun (Allah'ın) yanında bu makamda olur ve Allah ile dost (hüllet) hale gelirler. Böyle olunca helal olduğu için değil fakat hüllet yoluyla hırsızlık, zina, içki içme ve diğer kötülükler onlara serbest hale gelir. Bu durum dosta (halile) dostunun (halilinin) malından almanın helal olmasına benzer. Küleyb ve Rebâh onlardandır.⁷⁰

Bu açıklamaya göre Riyâh, temelinde Allah sevgisinin bulunduğu hüllet sayesinde artık şeriat kurallarıyla mükellef olmadığını iddia etmektedir. Fakat onun Allah sevgisinden bahsettiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Neşşâr da onun “hubb” kelimesini kullanmadığı hususunda şunları söylemektedir: “O, Allah ile ünsiyet kelimesini kullanıyor.⁷¹ Hubb kelimesini kullanmıyor. Ondan önce birçok âbid bu kelimeyi kullanmıştır. Çağdaşı ve arkadaşı Râbia el-Adeviyye de (hubb kelimesini) zikretmiştir. Acaba hocası Mâlik b. Dînâr'ı takip ettiği için mi kullanmadı? Çünkü bazı

68 M. Nedim Tan, *Bir Dini İdealin İfade Biçimleri-Rabia el-Adeviyye'den Kalanlar* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020), 43.

69 Massignon, *Doğuş Devrinde İslâm Tasavvufu*, 27.

70 Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, 74. Ebû'l-Alâ Affî, muhtemelen Malatî'nin iddialarına dayanarak Riyâh'ın hanımının da zındıkları dairesinde zikredilebileceğini ifade eder. bk. Affî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, 233-234. Riyâh'ın hanımı hakkında sadece İbnü'l-Cevzi kısa bir bilgi vermiştir. Bu kısa bilgide İbnü'l-Cevzi, Riyâh'ın hanımının bir âbide ve zâhîde olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Riyâh'ın hanımını zındık olduğu iddiasını kabul etmek için bir delil bulunmamaktadır.

71 Riyâh'ın kendisi ünsiyet kavramını kullanmamıştır. Burada *Hilye*'de geçen ve bizim daha önce naklettiğimiz bir hadiseye atf yapılmaktadır. Söz konusu olayda Riyâh, günde bin rekât namaz kılan Süleyman adında bir abidden bahsetmektedir. Riyâh, Süleyman'ın ikindiden sonra kibleye dönerek şöyle dediğini nakletmiştir: “Mahlukatın senden başkasına ünsiyet kurmasına şaşıyorum.” Görüldüğü üzere Riyâh, ünsiyetle ilgili başka birisinden nakilde bulunmaktadır. İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/195; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/622.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

riyâyetlere göre İbn Dînâr hubb kelimesinin kullanmasını men etmiştir.⁷² Dolayısıyla onun Allah sevgisi ve hülletle ilgili fikirleri bulunmamaktadır. Acaba Riyâh, ağır bir riyâzattan sonra mükellefiyetin düştüğüne dair bir görüş benimsemiş midir?

Riyâh ile ilgili ulaştığımız verilere göre onun bunu doğrulayacak bir davranışı ve sözü bulunmamaktadır. Hatta o, cihada çıkmış ve şehit olmuştur. Bize göre onun ve çevresindekilerin zındıklıkla suçlanması, ağır riyâzet hayatını benimsemelerinden dolayıdır. Çünkü Riyâh'ın ve çevresindekilerin mükellefiyetin düştüğünü savunmalarının aksine onların âhirete olan şevki nedeniyle az yediği, Allah'a yalvardığı ve namazlarda ağladığı nakledilmiştir.

İbn Teymiyye de Basra'da çıkan ilk sûfi grubunun şeriat dairesinde hareket etmekle birlikte ibadette yeni bir yol tuttuklarını belirtmiş fakat onların zındık olduğuna hükmetmemiştir. O, bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “Bunların takip ettikleri yeni bir ibadet etme tarzı vardı. Bununla beraber bunlar meşru şekilde ibadet ederlerdi. Bunların sema ve seste yeni halleri ortaya çıktı. Öyle ki onlardan biri ölüyor ya da bayılıyordu.”⁷³ İbn Teymiyye, Basralı zâhidlerden bazılarının Kur'an-ı Kerim'i işitince bilincini kaybettiğini veya öldüğünü ifade ettikten sonra, bu tür bir durumun sahabeler arasında yaşanmadığını söylemiştir.⁷⁴ İbn Teymiyye her ne kadar Riyâh'ın ismini zikretmese de ilk sûfi grubunun Basra'da çıktığını ve bu kimselerde sahabeler arasında görülmeyen bazı uygulamaların görüldüğünü belirtmektedir. Ancak bu uygulamalar nedeniyle onların şeriat dairesinden çıktığına dair bir ifade kullanmamaktadır.

Bütün hadis âlimlerinin de Riyâh'ı zındık zümresinden saymadığı görülmektedir. Nitekim İbn Ebû Hâtim ve İbn Hibbân (öl. 354/965) Riyâh'ın zâhid olduğunu belirtmişler onun hakkında herhangi olumsuz bir ifade kullanmamışlardır.⁷⁵ Zehebî, Ebû Dâvûd'un görüşünü nakletmiş fakat Riyâh'ın *bidatçı-zâhid* olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶ Başka bir eserinde ise Riyâh'ı havf/korku ve murâkabe sahibi biri olarak tanıtmıştır.⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449), Zehebî gibi Riyâh'ın bid'atçı-zâhidlerden

72 Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, 3/192.

73 İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 10/358-359.

74 İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 11/7.

75 Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/511; İbn Hibbân, *eş-Sîkât*, 6/310.

76 Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/62.

77 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 8/174.

olduğunu belirtmiştir. Ebû Dâvûd'un Riyâh hakkındaki kanaatini nakletmiş ancak benimsememiştir.⁷⁸ Bunlar, Riyâh'ın bazı bidatlerden dolayı eleştirilse de zındık dairesinde görülmediğine işaret etmektedir.

Son dönem hadis âlimlerinden Nâsiruddîn el-Elbânî (öl. 1999) de Riyâh ile ilgili eleştirileri abartılı bulmakta ve eleştirilerin sebebi olarak ağır riyâzet hayatını göstermektedir. O, "Zehebî'nin işaret ettiği bidatlere karşı bir uyarı ve sakındırma niyetiyle de olsa Ebû Dâvûd'un sözlerinde kabul edilmeyecek bir abartı görüyorum. Görünüşe göre bu onun (Riyâh) zühd ve ibadette aşırı gitmesinden ileri geliyor." demiştir.⁷⁹ Hadis ricâl kitaplarında Riyâh hakkındaki bilgileri değerlendiren Öktem de Ebû Dâvûd'un onun hakkındaki zındıklık hükmünün ağır olduğu sonucuna varmıştır.⁸⁰

Malatî'nin iddiaları ele alınırken onun Selefi bir akideye sahip olduğu da mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.⁸¹ Selefi âlimler, III/IX. asırdan sonra sûfileri eleştirmeye başlamışlardır. Onlar, özellikle vahdet-i vücûd fikrine sahip sûfileri mühlid ve zındık saymışlardır.⁸² Dolayısıyla Selefi akideye mensup Malatî'nin Riyâh hakkındaki görüşlerinin bu ekolde görülen tasavvuf aleyhtarığının bir örneği olarak görülmesi mümkündür. Zira Riyâh'ın şeriat kurallarını hafife aldığına dair bir rivayet bulunmamaktadır.

4. Râbia el-Adeviyye ile Münasebeti

Câhiz'den yukarıda aktardığımız bilgiler, Riyâh ile Râbia'nın aynı dönem ve çevrede yaşadığına işaret etmektedir. Ayrıca Câhiz'in Râbia'yı sürekli *Kaysiyye* nisbesiyle tanımladığını belirtmek de önemlidir. Bu ifadelerden ikisinin aynı kabileye mensup olduğu anlaşılmaktadır.⁸³

Riyâh ve Râbia'nın aynı kabileye mensup olması, bu iki kişi arasındaki ilişki hakkında bazı tahminlere yol açmıştır. Örneğin, Râbia'yı zühd

78 İbn Hacer Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2002), 3/488.

79 Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-şahîha ve şey'ün min fikhîhâ ve fevâ'idihâ* (Mektebetü'l-Mea'rif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1996), 7/752.

80 Öktem, "Tabakât ve Ricâl Kitaplarında Zındıklık ve Zındık Olduğu Söylenen Hadis Râvileri", 980.

81 Mehmet Kubat, "el-Malatî ve Selefilik", *Marife* 9/3 (2009), 227-255.

82 Süleyman Uludağ, "Tarihi Süreçte Selefilik ve Tasavvuf İlişkileri", *İlahiyat Akademik Dergisi* 1/1-2 (2015), 253-262.

83 Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, 3/199.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

hayatına yönlendiren kişinin yakın çevresinden biri olabileceği düşünülmüştür. Ahmed Bedevî, bu kişinin Riyâh olabileceğini söylemiştir. Ancak Bedevî, bu ihtimalin doğruluğunu gösterecek deliller olmadığını da belirtmiştir: “Burada, ne kadar doğru olduğunu henüz bilemediğimiz bir ihtimali ileri sürmeye cesaret ediyoruz. Bu ihtimal, büyük sûfî Riyâh b. Amr el-Kaysî ile karşılaşmış olmasıdır. Onda temiz hayata eğilim olduğunu sezmiş ve onu kötü hayatından vazgeçmeye ikna etmiştir.”⁸⁴ Neşşâr’a göre de Râbia maneviyata yönelmek istediğinde yakınları olan Kaysîlerin âbidlerine özellikle de Riyâh’a sığınmış olmalıdır.⁸⁵

İddialar bununla sınırlı kalmamış ve bu iki zâhidin evli olduğu öne sürülmüştür. İkisinin el-Kaysî nisbesiyle anılmasının buna delil olabileceği söylenmiştir. İbnü’l-Cevzî’nin bahsettiği kadın abidenin de bunu desteklediği iddia edilmiştir.⁸⁶ Fakat şu an için bunlar çıkarımdan ibarettir. Hatta kaynaklarda anlatılan olaylara bakıldığında, ikisinin evli olmadığı açıkça görülmektedir. Zira Ebred b. Dirâr ile Riyâh arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“- Ey Riyâh, gece ve gündüzler sana uzun geliyor mu?

- Hangi konuda?

- Allah’a kavuşmak arzusu konusunda.”

Bu konuşmanın ardından Riyâh, hiçbir şey söylemeden Râbia’ya gider ve “Ağzını elbisenle ört ve çabanla korun” diyerek onun yanına varır. Daha sonra Râbia’ya şöyle der:

“-Ebred bana öyle bir şey sordu ki sorduğu şey hakkında hiçbir şey diyemedim.

Rabîa:

-Sana ne sordu?

-Allah’a kavuşma arzusuyla günler ve geceler sana uzun geliyor mu? diye sordu.

Râbia:

-Sen ne dedin?

84 Bedevî, *Şehîdetü'l-ışkî'l-ilâhî: Râbi'atü'l-'Adeviyye*, 18.

85 Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, 3/198.

86 Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, 3/204/205; Hıfni, *el-'Âbidetü'l-hâşî'a: Râbi'atü'l-'Adeviyye, İmâmetü'l-âşîkîn ve'l-mahzûnîn*, 178.

-Evet demedim; çünkü yalan söylemiş olurum. Hayır da demedim; çünkü ayıp etmiş olurdum.” Riyâh, Râbia'nın “Fakat ben evet diyorum” dediğini belirtmiştir.⁸⁷

Neşşâr, Riyâh'ın Ebred ile beraber Râbia'nın yanına geldiğini ve yanına gelmeden önce örtün dediği için de bunun ikisinin evli olabileceği ihtimaline işaret ettiğini söylemiştir.⁸⁸ Fakat burada Riyâh'ın Ebred ile beraber Râbia'nın yanına geldiğine dair bir kayıt yoktur. Ayrıca tek başına geldiği halde örtünmesini istemesi ikisinin evli olmadığını açıkça göstermektedir.

Bu rivayet, Râbia'nın Riyâh'ı Allah'a kavuşma duyarlılığını taşımak bakımından eksik gördüğüne de işaret etmektedir.⁸⁹ Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin (öl. 412/1021) aktardığı bir rivayeti dikkate aldığımızda da ikisinin zühd anlayışının uyuşmadığı ortaya çıkmaktadır. Onun aktardığına göre Râbia, küçük bir çocuğu öptüğünü gördüğü Riyâh'a şöyle demiştir:

“- Onu seviyor musun?

Riyâh:

-Evet

Râbia:

-Senin kalbinde Allah'tan başka kimsenin sevgisine yer olmadığını sanıyordum.

Bu söz üzerine Riyâh bayılmıştır. Ayıldığında şöyle demiştir:

-Bilakis, (bu çocuk sevgisi) rahmettir. Allah, kulların kalbine yerleştirmiştir.⁹⁰

Bu diyalog iki tür zühd anlayışına işaret etmektedir. Birincisi evliliğe uzak duranlar ile evliliği tercih edenlerin fikirlerini yansıtmaktadır. Burada Râbia evliliğe mesafeli olanları, Riyâh evliliği tercih edenleri temsil etmektedir.⁹¹

İkinci olarak biri sekr diğeri sahv halinde olan iki ayrı zühd düşüncesi ile karşılaşmaktayız. Riyâh, sahvın; Râbia, sekrin temsilcisidir.

87 İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, 6/193; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' (Allah Dostlarının Dünyası)*, 4/618.

88 Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, 3/204; Hıfni, *el-'Âbidetü'l-hâşî'a: Râbi'atü'l-Adeviyye, İmâmetü'l-âşîkîn ve'l-mahzûnîn*, 139.

89 Tan, *Bir Dini İdealin İfade Biçimleri-Rabia el-Adeviyye'den Kalanlar*, 56.

90 Ebû Abdurrahman Muhammed Sülemî, *Tabakâtü's-şüfiyye*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 388.

91 Hıfni, *el-'Âbidetü'l-hâşî'a: Râbi'atü'l-Adeviyye, İmâmetü'l-âşîkîn ve'l-mahzûnîn*, 179.

İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme

Hargûşî'nin (öl. 406/1015-16) anlattığı bir hadisede bu durum daha net gözükmektedir. Onun aktardığına göre Râbia, gözünde büyük bir çöp parçası varken Riyâh'tan onu gözünden çıkarmasını istemiştir. Çöprü onun gözünden çıkararak Riyâh, namaz kılarken Râbia'nın bunu hissetmemesine çok şaşırmıştır.⁹²

Riyâh, dünyayı yererken bile farklı bir anlayışa sahip Râbia tarafından uyarılmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin naklettiğine göre Riyâh, Basra'nın diğer önemli iki zâhidi Salih b. Abdülcelil ve Kilâb ile beraber Râbia'nın yanına gitmiştir. Onlar dünyayı yermeye başlayınca Râbia onlara şöyle demiştir:

“-Bakıyorum da dünya kalbinize bağdaş kurmuş.

-Kalbimize bağdaş kurduğunu nereden anladın?

-Sizler kalplerinize baktınız, en yakın şey olarak onu gördünüz ve ondan konuştunuz.”⁹³

Sonuç olarak, Râbia ve Riyâh arasındaki ilişki ve etkileşim konusunda farklı iddialar öne sürülmüştür. Ancak kaynaklardaki veriler ve nakledilen olaylar, ikisinin evli olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede, Massignon'un Riyâh'ı Râbia'nın muhibbi⁹⁴ olarak tanımlaması daha tutarlı bir yaklaşım görünmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Riyâh b. Amr el-Kaysî'nin hayatı, zühd anlayışı, hakkındaki iddialar ve Râbia ile ilişkisi incelenmiştir. Riyâh, Basra'da ehl-i muzmâr olarak adlandırılan bir grup zâhidin içinde yer almıştır. Bu grubun en önemli özelliği ağır riyâzet ve mücâhede hayat tarzını benimsemeleridir. Riyâh'ın Hasan-ı Basrî ve Mâlik b. Dînâr'dan aktardığı sözler, onların bu hayat tarzına işaret etmesi bakımından önemlidir. Benimsediği zühd hayatı neticesinde Riyâh'ın sürekli mahzun olduğu görülmektedir. Yüzünün devamlı âhirete dönük olduğu, derin bir huşu içinde namaz kıldığı ve تنها yerlerde Allah'a niyazda bulunduğu anlaşılmaktadır.

92 Ebû Sa'd Abdülmelik Hargûşî, *Tehzîbü'l-esrâr fi tabakâti'l-ahyâr*, thk. Bessâm Muhammed Bârud (Ebû Zâbi: el-Mecmâu's-Sakafî, 1999), 234.

93 İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 2/244; Tan, *Bir Dini İdealin İfade Biçimleri-Rabia el-Adeviyye'den Kalanlar*, 70.

94 Massignon, *Doğuş Devrinde İslâm Tasavvufu*, 56.

Riyâh'ın zındıklıkla itham edilmesi bu hayat tarzına bağlanabilir. Çünkü Riyâh'ın riyâzette bir noktaya vardığını söyleyip mükellefiyetin kendisinden düştüğüne dair kayıt bulunmamaktadır. Ancak bidat olarak görülebilecek bazı uygulamalara rastlanılmaktadır. Bukağıyla sabaha kadar Allah'a yalvarması, buna örnek olarak gösterilebilir. Sonradan Riyâh'ı takip ettiğini iddia edip şeriatın emirlerini hafife alanların da böyle bir ithama sebep olması muhtemeldir. Bidat olarak görülen bu hayat tarzından sakındırmak için de bu iddialar ortaya atılmış olabilir.

Şa'rânî, Riyâh hakkında ilk dönem kaynaklarında rastlamadığımız bazı bilgiler nakletmiştir. Riyâh'ın et yemediğini belirtmesi ve ona dayandırarak Hızır'dan aktardığı söz, bunlardandır. Şa'rânî'nin Riyâh hakkında verdiği bilgilerden yola çıkılarak onun velâyet-nübüvvet ilişkisine değindiği söylenmiştir. Ancak Riyâh'ın velilikle doğrudan ilişkili bir sözüne veya fikrine rastlanılmamıştır.

Riyâh ile Râbia'nın aynı çevrede yetiştiği ve münasebetlerinin olduğu aktarılmıştır. Nakledilen hadiselerden ikisinin samimi olduğu da anlaşılmaktadır. Fakat ikisinin evli olduğuna dair hiçbir kayıt veya bir ima bulunmamaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin Riyâh'ın eşi olarak zikrettiği ancak ismini kaydetmediği zâhideyi Râbia olarak kabul etmek için bir sebep görünmemektedir. Ayrıca tasavvuf tarihinde Râbia gibi önemli bir şahsiyet Riyâh ile evli olsaydı kaynaklarda buna dair açıkça bilgi mutlaka sunulurdu.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Affî, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf İslam'da Manevî Devrim*. çev. H. İbrahim Kaçar - Murat Sülün. İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1996.
- Akdoğan, Mesut. *Abdullah Yâfî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2021.
- Âsım Efendi. *el-Okyânusu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Askalânî, İbn Hacer. *Lisânü'l-Mizân*. thk. Abdülfettah Ebu Gudde. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2002.
- Bedevî, Abdurrahman. *Şehîdetü'l-İşki'l-ilâhî: Râbi'atü'l-'Adeviyye*. Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, 1962.
- Buharî, Ebû Abdillâh İsmail b. İbrahim. *et-Târîhu'l-kebir*. thk. Muhammed b. Salih b. Muhammed ed-Debâsî. 12 Cilt. Riyad: y.y., 2019.
- Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bah. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423.
- Câhız, Ebû 'Osmân 'Amr b. Bah. *el-Burşân ve'l-'urcân ve'l-'umyân ve'l-hûlân*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrût: Dârü'l-Cil, 1410.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *eş-Şihâh*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*. thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1986.
- Demir, Kevser. *Ebû Sa'îd el-Harrâz ve Fenâ-Bekâ Çerçevesinde Tasavvuf Anlayışı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Demirkerem, Işın. "Misis". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 30/178-181. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi's-şahîha ve şey'ün min fıkhihâ ve fevâ'idihâ*. 16 Cilt. Mektebetü'l-Mea'rif li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1996.
- Erginli, Zafer. "İlk Zâhidlerin Siyasetle İlişki Biçimlerinin Tasnifi Mümkün Müdür?" *Tarihten Günümüze Sûfî - Siyaset İlişkileri*. ed. Salih Çift - Takyettin Karakaya. 117-174. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Ernst, Carl W. *Words of Ecstasy in Sufism*. Albany: State Univ of New York Pr, 1985.
- Gökhan, İlyas. "Harun Reşid Ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842)". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (Haziran 2013), 195-214.
- Gündoğdu, Cengiz. "Doğuş Dönemi Zühd Ekolleri ve Tasavvuf Mektepleri". *Ekev Akademi Dergisi* 1/1 (1997), 41-64.
- Hargüşî, Ebû Sa'd Abdülmelik. *Tehzîbü'l-esrâr fî tabakâti'l-ahyâr*. thk. Bessâm Muhammed Bârud. Ebû Zâbi: el-Mecmâu's-Sakafî, 1999.
- Hıfnî, Abdülmün'im. *el-'Âbidetü'l-hâşî'a: Râbi'atü'l-'Adeviyye, İmâmetü'l-'âşikîn ve'l-mahzûnîn*. Kahire: Dârü'r-Reşâd, 1996.
- İbn Ebû'd-Dünyâ. *el-'Uzle ve'l-infirâd*. thk. Mesud Abdülhamid Muhammed es-Sa'dînî. Kahire: Mektebetü'l-Furkan, 1431.
- İbn Ebû'd-Dünyâ. *eş-Şabr ve's-sevâb 'aleyh*. Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1998.

- İbn Ebü'd-Dünyâ. *Mekârimü'l-ahlâk*. thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *es-Sîkât*. thk. Muhammed Abdülmuid Han. 9 Cilt. Haydarâbâd/Deken: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr*. thk. Merzûk Ali İbrahim. Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1991.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001.
- İbn Teymiyye, Takiyüddîn Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselam b. Abdullah b. Ebî'l-Kâsım el- Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Mecmeu'l- Melik Fahd li Tabâati'l-Mushafi's-Şerîf, 2003.
- İbnü'l-Cevzî. *Şifâtü's-şafve*. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, ts.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddin. *el-Muhtâr min menâkıbi'l-aşyâr*. thk. Me'mûn es-Sâğırcı vd. 6 Cilt. B.y.: Merkezü Zâyed li't-Turâs ve't-Târîh, 2003.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ (Allah Dostlarının Dünyası)*. çev. Hüseyin Yıldız vd. 11 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: Matba'atüs-s-Sa'adet, 1974.
- Kandemir, M. Yaşar. "Gulâmu Halîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/187. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Konur, Himmet. "Tarihte İlk Toplu Süfi Tasfiyesi Girişimi: Gulâmu Halîl Olayı". *Kâşgarlı Mahmud Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-VII*. 449-476. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Kubat, Mehmet. "el-Malatî ve Selefîlik". *Marife* 9/3 (2009), 227-255. <https://doi.org/doi.org/10.5281/zenodo.3344106>
- Malatî, Ebû'l-Hüseyin. *et-Tenbih ve'r-red*. nşr. S. Dederinç. Beyrût: el-Ma'hadü'l-Almayânî li'l-Ebhâsi's-Şerkiyye, 2009.
- Massignon, Louis. *Doğuş Devrinde İslâm Tasavvufu*. haz. Osman Türer - Cengiz Gündoğdu. İstanbul: Ataç Yayınları, 2020.
- Massignon, Louis. *Essai sur les origines de lexique technique de la mystique musulmane*. Paris, 1922.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kalplerin Azığı (Kûtu'l-Kulûb)*. çev. Yakup Çiçek - Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kûtü'l-kulûb*. thk. Âsım İbrahim el-Keyâlî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Melchert, Christopher. *Sünnî Düşüncenin Teşekkülü Din-Yorum-Dindarlık*. çev. Ali Hakan Çavuşoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım., 2018.
- Mizzi, Cemalüddin Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemal fi esmâ'ir-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi terâcimi's-sâdeti's-şüftiyye*. thk. Muhammed Edib el-Câdir. 3 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdr, ts.
- Neşşâr, Ali Sâmî. *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*. 3 Cilt. Kahire: Dârü'l-Ma'arif, ts.
- Öktem, Murat. "Tabakât ve Ricâl Kitaplarında Zındıklık ve Zındık Olduğu Söylenen Hadis Râvîleri". *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 955-989. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.910851>
- Râzî, İbn Ebû Hâtim er-. *el-Cerh ve't-Ta'dil*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

- İlk Zâhidlerden Riyâh b. Amr el-Kaysî Hakkındaki Zındıklık ve Râbia el-Adeviyye ile Evliliği İddiaları Üzerine Bir Değerlendirme*
Sicistânî, Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'aş. *Suâlatu Ebî Ubeyd el-Âcurrî*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İstikâmeti, 1997.
- Smith, Margaret. *Bir Kadın Sufî Rabia*. çev. Özlem Eraydın. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed. *Tabakâtü's-şûfiyye*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Ensârî. *eṭ-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih - Tefîk Ali Vehbe. Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, 2005.
- Tan, M. Nedim. *Bir Dini İdealin İfade Biçimleri-Rabia el-Adeviyye'den Kalanlar*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2020.
- Uludağ, Süleyman. "Tarihi Süreçte Selefîlik ve Tasavvuf İlişkileri". *İlahiyat Akademi Dergisi* 1/1-2 (2015), 253-262.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Avâsım". *Diyânet İslam Ansiklopedisi*. 4/111-112. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânü'l-i'tidâl*. B.y.: y.y., ts.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmirî. 52 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitabî'l-Arabî, 1993.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Fâ'ik fî ġarîbi'l-ġadîs*. thk. Ali Muhammed el-Becavi - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Lübnan: Dârü'l-Ma'rife, ts.

